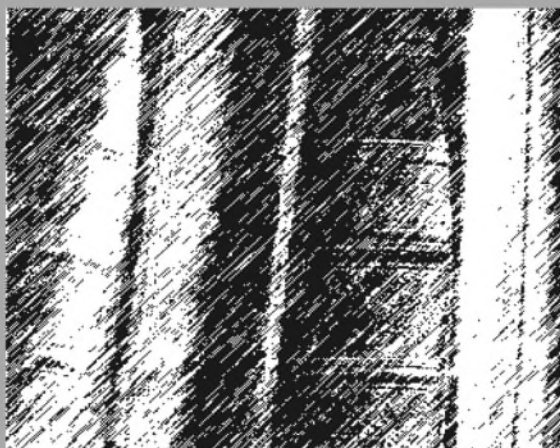

**Teresa Wilk: *Bukowno – między Małopolską
a Górnym Śląskiem. Przestrzeń egzystencji
i aktywizacji społeczności lokalnej
(studium socjopedagogiczne).***

Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”

2006, ss. 264

ISBN 978-837-73086-97-5

Spółeczność miejska, rozpatrywana w kontekście idei środowiska lokalnego, wraz z zachodzącymi w niej procesami, stanowi przedmiot rozważań wielu dyscyplin naukowych, w tym również: socjologii, socjologii wychowania czy pedagogiki społecznej. W ujęciu socjologicznym miasto jest traktowane jako szczególne środowisko społeczne i charakterystyczna zbiorowość terytorialna. Wieloczynnikowe analizy miasta jako swoistej przestrzeni egzystencjalnej człowieka spowodowały wyłonienie się różnych jego ujęć analitycznych: postrzegania miasta w kategorii pozbawionego struktury tworu, zatem więc – negacji istnienia w nim zbiorowości rozumianej jako „społeczność”; teorii ekologicznych, związanych głównie z tworzeniem nowych sposobów organizacji przestrzeni w relacjach z nowymi systemami wartości oraz ludzkimi dążeniami i pragnieniami; teorii marksistowskich, odnoszących się do wyodrębniania w miejskiej przestrzeni podstawowych klas, pomiędzy którymi nabrzmiewa konflikt społeczny; teorii funkcjonalno-strukturalnych, koncentrujących się głównie na opisie i objaśnianiu miasta jako całości funkcjonalnej, obejmującej wiele podsystemów jakości-

ciowych; teorii interakcjonizmu, charakteryzującej miasto jako układ specyficznych interakcji społecznych, w których istotną rolę odgrywają elementy przestrzenno-architektoniczne; nurtu socjologii humanistycznej, koncentrującej się na analizowaniu zjawisk społecznych w kontekście ludzkiego doświadczenia i działania – miasto staje się zatem faktem społecznym podlegającym rozważaniom wyłącznie przez pryzmat jednostkowej i grupowej świadomości (Dyoniziak i in., 1997).

Podstawą do jakiegokolwiek (w szczególności zaś – socjopedagogicznej) analizy miasta jest przekonanie, iż stanowi ono środowisko życia bliskie człowiekowi, najpełniej zaspokajające jego społeczne potrzeby¹. Jednakże ze względu na fakt, że miasto może być przez człowieka traktowane wyłącznie jako środowisko mieszkalne – jego wielkość powoduje aberracje w postrzeganiu go jako całości przestrzenno-kulturowej. Rozpada się ono w świadomości mieszkańca na poszczególne fragmenty, zindywidualizowane „układy autopsyjne”, współorganizujące codzienną egzystencję i życiową aktywność człowieka. „Z tego punktu widzenia krytykuje się miasto jako postać życia zbiorowego, uwypukla się te cechy, które świadczą o braku więzi lokalnych, co może tworzyć społeczny i psychiczny dyskomfort jednostce. Jeśli wspólnota przestrzeni ma charakter jedynie nominalny, to mimo bliskości przestrzennej, mimo podobieństwa statusów członkowie tej zbiorowości stają się rozproszeni i obcy sobie (baumanowskie kategorie: »spacerowicza«, »parweniusza« i »pariasa«, czy też M. Kundery »wieczna epizodyczność«). Obraz miasta ujawnia jego amorficzność, to znaczy brak wyraźnej struktury porządkującej relacje między grupami i jednostkami nadającej im status społeczny. Krytycy miasta zwracają głównie uwagę na dehumanizujące funkcje wielkich miast” (Dyoniziak i in., 1997, s. 99). Wówczas na rzeczywiste funkcjonowanie miasta składają się również procesy i zjawiska społeczne, które dzięki swemu charakterowi

¹ Literatura poświęcona miastu i różnym obszarom jego oddziaływania jest niezwykle obszerna. **Teorii miasta oraz jego strukturze** swe prace poświęcali m.in.: K. Frysztacki, B. Jałowiecki, E. Kaltenberg-Kwiatkowska, P. Kryczka, M. Malikowski, W. Mirowski, B. Misztal, S. Nowakowski, P. Rybicki, S. Solecki, P. Świaniewicz, J. Turowski, A. Wallis, R.B. Woźniak, J. Ziółkowski. Problematykę związaną z **przemianami społecznymi i kulturowym obszarem oddziaływania miasta** poruszają chociażby pozycje takich autorów jak: R. Cichocki, M. Czerwiński, R. Dyoniziak, A. Gładysz, A. Harańczyk, K. Iwanicka, B. Jałowiecki, A. Karwińska, B. Kunicki, J. Malanowski, W. Misiak, Z. Pióro, K. Podemski, A. Radziejewicz-Winnicki, R. Siemieńska, M.S. Szczepański, J. Turowski, A. Wallis, J. Węgliński. **Funkcjonowanie rodziny w środowisku miejskim**, jak również **zagadnienia jej wielopłaszczyznowej dysfunkcjonalności** omawiają m.in.: W. Ambrozik, J. Czekał, A. Kotlarska-Michalska, I. Lepalczyk, M. Łączkowska, P. Mosiek, J. Wódz. Natomiast **problematykę wychowawczego oddziaływania miasta** podejmują m.in. pozycje: W. Ambrozika, T. Frąckowiaka, K. Przeclawskiego, S. Wawryniuka, W. Winclawskiego, M. Winiarskiego.

decydują o człowieczej marginalizacji i ekskluzji (bezrobocie, bezdomność, ubóstwo, przestępczość, alkoholizm, prostytutka itp.). Tak więc kulturotwórcza i zaspokajająca ludzkie potrzeby przestrzeń miejska jest również wynikiem generowania i petryfikacji zjawisk społecznego wykluczenia, co w kontekście jej funkcjonowania pozbawia miasto charakteru wyłącznie kreatora postępu społecznego i egzystencjalnej równowagi jego mieszkańców.

W polimorficzną panoramę socjologiczno-kulturowych analiz wpływu miejskiego środowiska lokalnego na ontyczny wymiar ludzkiej egzystencji znakomicie wpisuje się najnowsza pozycja Teresy Wilk: *Bukowno – między Małopolską a Górnym Śląskiem. Przestrzeń egzystencji i aktywizacji społeczności lokalnej (studium socjopedagogiczne)*. Książka składa się ze *Wstępu*, 4 części, które zawierają łącznie 15 rozdziałów, *Zakończenia*, bogatej *Bibliografii* oraz *Aneksu*. Jak we *Wstępie* zaznacza Autorka: „Bukowno, 11-tysięczne miasto należące od 1 stycznia 1999 roku do województwa małopolskiego, wielokrotnie zmieniało swą przynależność administracyjną, przede wszystkim z uwagi na położenie geograficzne na styku dwóch obszarów zróżnicowanych pod względem kulturowym, społecznym, gospodarczym, demograficznym, ekonomicznym i ekologicznym. Bukowno uzyskało prawa miejskie stosunkowo niedawno, bo w 1962 roku. Impulsem do założenia osady, osiedla, a później miasta był rozwijający się, szczególnie dynamicznie w latach pięćdziesiątych XX wieku, przemysł wydobywczo-hutniczy. I chociaż lata świetności przemysłu ciężkiego wydaje się mieć miasto za sobą, to istnieją inne walory środowiskowo-przyrodnicze, które obecnie mogą mieć dużo większe znaczenie dla rozwoju miasta niż funkcjonujący w mniejszej skali i nieco innym zakresie przemysł” (s. 13).

Ów krótki portret Bukowna, stanowiącego przedmiot wnikliwej analizy T. Wilk, wyznacza logiczny i przejrzysty układ podejmowanych w pozycji badawczych penetracji. Część pierwsza – *Miasto w czasie i przestrzeni* – konstytuowana jest teoretycznym zarysem socjologiczno-kulturowych uwarunkowań powstania, funkcjonowania, jak również rozwoju miasta. W rozdziale pierwszym, zatytułowanym: *Miasto w teorii i badaniach*, Autorka podkreśla wagę istnienia dwóch procesów kreujących miejską zbiorowość: lokalnego (przestrzennego) skupiania jednostek politycznie i religijnie znaczących oraz napływu w to miejsce ludności podejmującej szczególnie potrzebne rodzaje wytwórczości rzemieślniczej bądź przyjmującej rozmaitego typu usługi gospodarcze. W tym kontekście wskazanych i opisanych zostało 10 najbardziej charakterystycznych struktur, typów miast, określających tym samym własne pochodzenie i pełnione funkcje: skupienie ludności różnego pochodzenia; miasto jako skupisko rodów (*polis*); miasto – kolonia; miasto przy grodzie; miasto portowe i handlowe; miasto górnicze i przemysłowe; miasto – ośrodek kultu, centrum intelektualne i arty-

styczne; miasto administracji cywilnej; miasto rekreacyjne i rezydencjalne; wreszcie – miasto typu mieszanego (metropolie – konurbacje).

W rozdziale drugim (*Architektura przestrzeni miejskiej*) T. Wilk, wychodząc z założenia Aleksandra Wallisa, iż miasto stanowi złożony system przenikających się wzajemnie podsystemów – urbanistycznego i społecznego, charakteryzuje funkcje wyodrębnionych przestrzennie obszarów: śródmieścia, przedmieścia i strefy podmiejskiej. Wskazuje także na możliwość socjologicznej analizy każdej z tych przestrzeni przez określenie jej wartości ekologicznych, kulturowych, informacyjnych, typu użytkującej ją zbiorowości czy też jej społecznej pojemności. „Strukturę miasta – przestrzeń zurbanizowaną postrzegamy zatem jako przestrzenny wyraz określonej formacji społeczno-ekonomicznej, produkcji oraz reprodukcji siły roboczej, ze strukturą społeczną w aspekcie klasowym i warstwowym oraz instytucjami społecznymi, politycznymi, prawnymi i ideologicznymi. Krótko mówiąc, miasto traktujemy jako rezultat społecznej produkcji form przestrzennych” (s. 35).

Demograficzne oraz prawno-administracyjne aspekty charakterystyki struktury społecznej miasta otwierają kolejny, trzeci rozdział pierwszej części książki – *Struktura społeczna*. Autorka zarysowuje w nim problematykę ruchów ludności, ich najistotniejsze uwarunkowania oraz specyficzną dynamikę, ukazaną również w perspektywie cywilizacyjnego rozwoju społeczeństw miejskich. Poddaje analizie podstawowe elementy struktury społecznej zbiorowości miejskiej: szeroko rozumianą strukturę demograficzną (podział ludności według płci i wieku, proces jego starzenia się, podział ludności ze względu na stan cywilny, dynamikę zawieranych małżeństw i rozwodów), zróżnicowanie zawodowe mieszkańców w korelacji z procesami urbanizacji oraz industrializacji, jak również pochodzenie ludności miejskiej. T. Wilk przywołuje w tym aspekcie socjologiczne koncepcje klasy społecznej oraz warstwy społecznej, analizując je w kontekście: wzajemnych relacji, stosunku do produkcji dóbr gospodarczych oraz ze względu na ich udział w konsumpcji owych dóbr (zarówno gospodarczych, jak i pozagospodarczych).

Ostatni rozdział pierwszej części analizowanej pozycji: *Instytucje użyteczności publicznej* wskazuje na animacyjną rolę lokalnych instytucji publicznych zmierzającą z jednej strony – do zaspokajania potrzeb i oczekiwań ludności, z drugiej zaś – do pobudzania jej aktywności intelektualnej, społecznej i kulturalnej. To właśnie sieć zróżnicowanych pod względem teleologicznym instytucji stanowi podstawę funkcjonowania i rozwoju rozmaitych formalnych oraz nieformalnych grup społecznych konstytuujących lokalną społeczność. Mając na względzie niedostatek wybranych instytucji, jak również zakłócenia związane z ich codziennym funkcjonowaniem, Autorka podkreśla jednak konieczność realizacji trzech podsta-

wowych dla społeczności lokalnej potrzeb: pracy, konsumpcji oraz edukacji i kulturowego uczestnictwa. Instytucjonalizacja wskazanych obszarów egzystencji ludzkiej jest więc wymogiem współczesności, zorientowanym na szeroko pojmowaną problematykę modernizacji środowiska lokalnego.

Część drugą książki (*Bukowno na przestrzeni wieków*) współtworzą 3 deskryptywne rozdziały poświęcone: położeniu geograficznemu miasta, jego historii, jak również gospodarczym i polityczno-społecznym uwarunkowaniom jego powstania i rozwoju. Geograficzna specyfika i atrakcyjność miasta w istotny sposób wpłynęła na jego dzieje oraz kierunki ekonomicznego rozwoju. Konsekwencją tego była (jest) znacząca dynamika przeobrażeń struktury zawodowej ludności upatrującej w latach 50. i dekadach kolejnych minionego wieku swoje miejsce w dynamicznie rozwijających się obszarach przemysłu ciężkiego (hutniczego, wydobywczego). Przeobrażenia społeczno-gospodarcze początku lat dziewięćdziesiątych były jednocześnie prolegomeną do restrukturyzacji istniejących dotychczas zakładów. Gwałtownemu rozwojowi ekonomicznej infrastruktury regionu towarzyszyła krystalizacja zawodowych potrzeb lokalnego rynku pracy, prowadząca do zatrudnienia pracowników wysoko wykwalifikowanych o konkretnych specjalnościach. Na znaczeniu zyskał też sektor usług, związany chociażby z intensywnym eksponowaniem turystyczno-rekreacyjnych walorów miasta i regionu, w których upatrywać należy perspektywy dalszego rozwoju Bukowna.

Wnikliwą, socjopedagogiczną analizę egzystencjalnej przestrzeni lokalnej społeczności miejskiej otwiera część trzecia książki: *Spółeczeństwo i instytucje małego miasta*. Jej pierwszy rozdział (*Mieszkańcy Bukowna – struktura demograficzno-społeczna. Układ administracyjny*) prezentuje szczegółowe dane demograficzno-statystyczne charakteryzujące ludność miasta. T. Wilk zwraca uwagę na: poziom wykształcenia mieszkańców, ich wiek i strukturę płci, podział społeczeństwa według stanu cywilnego; rozpatruje, co wydaje się szczególnie istotne, status mieszkańców miasta na rynku pracy (osoby zdolne do pracy, aktywne zawodowo, bezrobotne) oraz charakteryzuje źródła ich utrzymania w kontekście społeczno-ekonomicznego rozwoju miasta i regionu.

W rozdziale kolejnym: *Zakłady pracy – przemysł, rzemiosło, handel* Autorka orientuje swoją uwagę na zróżnicowanych przyczynach ekonomicznych trudności działających już i nowo powstałych w mieście zakładów pracy: ograniczonych możliwościach finansowych firm, systemie pracowniczego opodatkowania i niedostatku sprzyjających regulacji administracyjnych, problemach z kreowaniem i utrzymywaniem miejsc pracy, niewielkim pozyskiwaniem przez przedsiębiorców środków pomocowych. W takim kontekście istotna wydaje się intensyfikacja samorządowych poczynań w następujących obszarach działań: marketingowych

(związanych z pozyskiwaniem inwestorów), administracyjno-prawnych (upraszczających działalność gospodarczą), prozatrudnieniowych (ochraniających istniejące miejsca pracy i tworzących nowe) czy też – promocyjnych (podkreślających rozmaite walory miasta i regionu, kreujących otwartość i przychylność lokalnego samorządu dla pozyskiwania kapitału).

Instytucjonalizacji działań rozmaitych obszarów człowieczej egzystencji poświęcony został rozdział kolejny zatytułowany: *Instytucje administracyjne i społeczne miasta. Religia*. Autorka wskazuje w nim na cztery najważniejsze cele strategiczne miejskich władz samorządowych: stałą poprawę warunków egzystencji lokalnej społeczności, tworzenie warunków do wzrostu przedsiębiorczości mieszkańców oraz do pozyskiwania kapitału (zarówno krajowego, jak i zagranicznego), ochronę walorów i zasobów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego regionu, wreszcie – współpracę z gminami ościennymi w zakresie rozwiązywania wspólnych problemów. W kontekście tak postawionych zadań T. Wilk prezentuje strukturę urzędu miejskiego w Bukowni, jak również wskazuje na lokalne możliwości rozwiązywania trudnych (krytycznych) sytuacji życiowych mieszkańców miasta. Analiz owych dokonuje w perspektywie kluczowych dla pedagogiki społecznej pojęć: „sieć społeczna”, „pomocniczość”, „wsparcie społeczne”, „siły społeczne”. Zwraca także uwagę na istotę tej strony ludzkiej egzystencji, która będąc konstytuowaną przez *sacrum*, zmierza także do instytucjonalizacji pewnych form grupowych oraz indywidualnych zachowań (lokalne miejsca i rodzaje praktyk religijnych, formy organizacyjne zbiorowości religijnych).

Merytorycznie zbliżony charakter mają dwa ostatnie rozdziały tej części książki; analogicznie poświęcone są one funkcjonującym w zmieniającym się środowisku lokalnym Bukowna instytucjom oświatowym i kulturalnym (rozdział czwarty) oraz sportowym i turystyczno-rekreacyjnym (rozdział piąty). Istotnym i wartościowym uzupełnieniem monograficznych analiz instytucjonalnych są, zawarte w rozdziale czwartym, wypowiedzi członków miejskiej społeczności, artykułujące ich potrzeby w zakresie codziennego funkcjonowania organizacji i instytucji, stanowiących lokalną przestrzeń ich społecznego wzrostu oraz akulturacji (ośrodek kultury, świetlica, klub seniora, biblioteka).

Zagadnieniom szeroko pojmowanej modernizacji środowiska lokalnego małego miasta oraz aktywizacji jego mieszkańców poświęcona została ostatnia, czwarta część książki: *Miasto jako przestrzeń aktywności mieszkańców*. Otwierający ją rozdział pierwszy – *Aktywizacja i rozwój społeczności lokalnej na przykładzie małego miasta*, odwołuje się do zakorzenionej i klasycznej już w pedagogice społecznej metody organizowania środowiska, jak również jej zachodniego odpowiednika: *community development* (tłumaczonej jako „organizowanie i rozwój społeczności lokalnych”. W zwią-

ku z przekonaniem, iż „wszelka modernizacja jest wynikiem albo indywidualnego dążenia do poprawy ogólnych warunków egzystencji pewnej społeczności, albo też społecznego uznania dla potrzeby wdrażania, dyfuzji innowacji dla dobra całej grupy” (Radziejewicz-Winnicki, s. 32) – T. Wilk potraktowała społeczną przestrzeń egzystencji mieszkańców Bukowna jako strukturę niezwykle dynamiczną, odpowiadającą na wyzwania zmieniających się realiów społeczno-kulturowego i ekonomicznego funkcjonowania jednostki. W kontekście psychospołecznego rozumienia procesu identyfikacji człowieka z innymi jednostkami i grupami społecznymi Autorka książki opisuje przeobrażenia miasta Bukowno przez pryzmat podjętych inwestycji, inicjatyw i zmian, mających być społeczno-instytucjonalną odpowiedzią na arytmieję ludzkiego bytowania.

Do koncepcji szerokich badań środowiskowych, jednoczących za H. Radlińską badanie z działaniem, odwołuje się rozdział drugi: *Miasto w opinii młodzieży gimnazjalnej*. Jak wskazuje Autorka książki: „[...] działanie poznawcze w przypadku Bukowna miało na celu ukazanie kierunku myślenia i postrzegania własnego miasta przez młodzież. Obiektem poznania uczyniono jej aspiracje i dążenia oraz oceny aktywności dorosłej części społeczeństwa. Uwagę skoncentrowano na młodzieży, widząc w niej przyszłych gospodarzy i mieszkańców Bukowna” (s. 217). T. Wilk poddała badaniom 108 uczniów – trzecioklasistów gimnazjum, zapytując ich między innymi o: ocenę oferty kulturalnej miasta, sposób spędzania czasu wolnego, plany i aspiracje edukacyjne, uczestnictwo społeczno-kulturalne w przestrzeni miejskiej. Uzyskane wyniki badań wyraźnie wskazują na znaczącą dyferencjację postaw i poglądów ankietowanej młodzieży. Podkreślają jej krytyczny stosunek do zastanej rzeczywistości, jak również często artykułowaną potrzebę migracji w związku z realizacją swych aspiracji edukacyjnych i zawodowych.

Ostatni rozdział czwartej części książki – *Perspektywy rozwoju miasta* – wskazuje najistotniejsze wyzwania, jakie stoją przed władzami samorządowymi Bukowna oraz jego mieszkańcami. Niezwykle istotna okazuje się kwestia aktywizacji społecznej, mająca na celu integrację społeczności lokalnej oraz uczestnictwo społeczne, w szczególności o charakterze specjalizującym (edukacyjnym) i identyfikującym (adaptacyjnym) (Modrzewski, 2004). Jest bowiem tak, iż o przebiegu procesu socjalizacji „w skali ogólnospołecznej i w wymiarze lokalnym, w środowiskach życiowej aktywności jednostek, ich różnorodnych kategorii i współtworzonych przez nie typowych formach skupień społecznych, przesadzają, jak wiadomo, cechy struktur społecznych, w których życiu jednostki uczestniczą i które tym samym współtworzą” (Modrzewski, 2004, s. 30). Wymagają one nierzadko modernizacji, której warunkiem niezbywalnym jest aktywizacja sił społecznych obecnych w danej strukturze.

Recenzowaną książkę – jak wspomniano – wieńczą: *Zakończenie*, obszerna *Bibliografia* zawierająca ponad dwieście pozycji oraz *Aneks* będący próbą chronologicznego, skrótowego zestawienia najistotniejszych dla historii miasta dat i wydarzeń. Jak pisze Autorka w *Zakończeniu*: „[...] niniejsze opracowanie jest próbą przedstawienia wizerunku małego miasta, usytuowanego na granicy dwóch województw: śląskiego i małopolskiego, warunków życia w nim oraz możliwości rozwoju indywidualnego i społeczno-gospodarczego społeczności lokalnej” (s. 236). W swym zamyśle i podjętej próbie doskonale wpisuje się Ona w obecny w polskiej pedagogice społecznej, choć ciągle wymagający dalszych naukowych eksploracji, nurt zainteresowań małym miastem jako specyficznym środowiskiem egzystencji i społecznego wzrostu człowieka. Książka Teresy Wilk: *Bukowno – między Małopolską a Górnym Śląskiem. Przestrzeń egzystencji i aktywizacji społeczności lokalnej (studium socjopedagogiczne)* jest, z jednej strony – znakomitym dowodem żywotności i zasadności podejmowania w naukach społecznych badań monograficznych, z drugiej natomiast – charakterystycznym dla śląskiej szkoły pedagogiki społecznej przykładem uprawiania tej dziedziny w szerokim kontekście modernizacji środowiska ludzkiego bytowania oraz aktywizacji współtworzącej go społeczności lokalnej. Taka perspektywa analityczna czyni z recenzowanej publikacji pozycję wyjątkową, kontynuującą interdyscyplinarny dorobek rodzimej pedagogiki społecznej.

Bibliografia

- Dyoniziak R., Iwanicka K., Karwińska A., Nikołajew J., Pucek Z., 1997: *Spółeczeństwo w procesie zmian. Zarys socjologii ogólnej*. Kraków–Szczecin–Zielona Góra.
- Radziejewicz-Winnicki A., 2005: *Pojęcie „modernizacji” w naukach społecznych (przydatność rozważań dla budowy programu aktywizacji społeczności lokalnej)*. W: *Spółeczne procesy modernizacyjne w środowisku lokalnym średniego miasta (doświadczenia i propozycje)*. Red. T. Frąckowiak, P. Mosiek, A. Radziejewicz-Winnicki. Rawicz–Leszno.
- Modrzewski 2004: *Socjalizacja i uczestnictwo społeczne. Studium socjopedagogiczne*. Poznań.

Piotr Mosiek